

האוניברסיטה הפתוחה
האוניברסיטה הגדולה בישראל

כלכלה

מה מקשר את בורן הקמבודי עם רג'יב הודי ורוזט הקובנית?

עוני הוא עוני הוא עוני - האמנם?

האב הקמבודי מנסה להשתכר עוד דולר אחד בשעות הערב והנהג ההודי מאושר שיזכה לשכר של 45 דולר בחודש • הפליט בגיאורגיה מתפלל שיום אחד שוב יוכל לעבוד, והמדריכה הקובנית מתפללת שיהיה לה אי-פעם די כסף לבקר את נכדיה • העוני ברחבי העולם הוא לא העוני הקיים בישראל • מה שונה בין מי שמוגדר כעני כאן בארץ לבין עניי העולם? • ומה לא יכול העני הקמבודי לעשות והישראלי יכול גם יכול? **גד ליאור** מנתח את בעיית העוני בקצווי תבל, ומציע איך יהיו פחות ממיליון וחצי עניים בישראל

«

ילדה במשכנות עוני בקובה. גם אשה משכילה, בעלת שלל תארים אוניברסיטאיים, היא עניה בארץ הזאת ונאסר עליה לצאת מהמדינה. (צילומים: אילן ליאור)

« גד ליאור

קמבודיה: נהג הטוק-טוק, בורן, עמד בפתח מלון סגן בעיר בטמבונג, במרכז קמבודיה. זה שעות הוא ממתין לתייר שיבקש הסעה לאחת המסעדות או האתרים באזור. דולר אמריקאי אחד תעלה הנסיעה הזאת, ואם התייר יהיה נדיב מאוד - שני דולרים.

לבורן שני ילדים, סאמבאט בת ה-11 וסראיי בן ה-6. שניהם לומדים, בפרוטקציה ותמורת שלמוני שוחד למו"רים, בבית הספר המקומי. יחד עם רעייתו, ניאה, מתגוררת משפחת צ'יאם בת 4 הנפשות בבית עץ קטן ופשוט, שאין בו דבר פרט למחצלות וכמה סירים למטבח. אין מיטות, אין ארונות, כמוכן שאין מקרר. משפחה קמבודית טיפוסית, שמצבה עוד טוב יחסית לתושבי הכפרים הצפיים שבסביבה. בורן עושה בחודש טוב 60 דולרים, ופחות מכך בעונות שבהן אין תיירים באזור.

הודו: רגיבי הופיע בכל בוקר, כבר לפני השעה 7 בפתח המלון, כדי לאסוף את אורחי הממשלה. התמזל מזלו ובימים האחרונים הוא השיג עבודה - נהג מטעם הממשלה, המסיע ומלווה אורחים מכובדים ברחבי ניו-דלהי. השכם בבוקר התייצב לעבודתו, יום יום בבגדים נקיים, נכון יותר

באותם מכנסיים וחולצה, מסודר, עם נעליים מצוחצחות ומגולח למשעי, והסיע את אורחיו 14 שעות ברציפות, עד ללילה הבא. שכרו של רגיבי: 45 דולר בחודש.

גיאורגיה: ג'וזף בן ה-42 עמד בפתח הקרוואן הצנוע, שתרם הבנק העולמי לפליטי המלחמה באוסטיה. זה שנתיים שהוא ועוד עשרות אלפי גיאורגים, שברחו מפני הצבא הרוסי, מתגוררים בערי קרוואנים, כאלה המזכירות את ישובי הקראוונים כאן בישראל, בימי שיא העלייה מבריה"מ לשעבר, לפני כמעט 20 שנה.

ג'וזף, כמו ידידיו מעיר הקראוונים, זוראב, ניקה, סטאניסלב וג'וני, מראים לנו את הקרוואן הקטן, בפאתי העיר גורי, 3 קילומטרים מגבול אוסטיה - מחוז המריבה בין הרוסים לגיאורגים.

שנתיים ורבע לאחר שברחו רק עם הבגדים לגופם מפני הצבא הרוסי - הם לא עובדים, לא עושים דבר כל היום. יושבים בפתח הקרוואן, מאי-שם משיגים כמה פחיות בירה, ומבכים את מר גורלם. חוץ מקצבת זקנה לקשישים שבהם ומתשלום קצבת קיום בשווי של 40 דולרים בחודש, פחות מ-150 שקלים, לכל השאר, אין להם שום הכנסה אחרת.

קובה: רוזט הייתה המדריכה. אנריקה היה הנהג.

"המורה של הבן שלי דרשה ממני 10 דולר לחודש כדי שהילד ימשיך ללמוד, אחרת תדווח עליו שהוא לא מדביק בלימודים את חבריו לכיתה - ויעוץ מבית הספר. היא הכריחה אותנו גם לשלם לה עוד כסף, כדי שתלמד את הילד כל יום עוד שעה אחת בשיעור פרטי. הייתה לי ברירה?"

מימין: עוני בקמבודיה. הכפר הצף קומפונג-פלוק. ילדים מנסים למכור מזכרות מעשה ידי בני משפחותיהן בדולר אחד

משמאל: נהג הטוק-טוק, בורן צ'אם, מסייר בעיר בטמבנג, בחברת כותב כתבה זו. בורן מחכה כל ערב ליד בית המלון, אולי תייר יבקש להסיעו תמורת דולר או שניים

ואסירי תודה על כל דולר שמתקבל משכר עבודה, כמו בורן הקמבודי ורג'יב ההודי.

עוני, מתברר, הוא עניין יחסי. חלום חייו של בורן הוא ששני ילדיו הקטנים יגיעו לתיכון וילמדו באוניברסיטה "כדי שלא יהיו כמוני". כך הוא חוסך דולר לדולר ונאלץ אפילו לשחד את המורים, כדי שלא ישלמו כו את ילדיו מהכיתה ועדיפו על פניהם הורים שישלמו להם יותר שוחד.

"המורה של הבן שלי דרשה ממני 10 דולר לחודש כדי שהילד ימשיך ללמוד, אחרת תדווח עליו שהוא לא מדביק בלימודים את חבריו לכיתה - ויעוף מבית הספר. היא הכריחה אותנו גם לשלם לה עוד כסף, כדי שתלמד את הילד כל יום עוד שעה אחת בשיעור פרטי. הייתה לי ברירה?"

בורן עומד בפתח המלון וממתין, וממתין, וממתין. אולי יבוא תייר וישכור דווקא את שירותיו כנהג הטוק-טוק, אותם אופניים הגוררים מן כרכרה פשוטה ובה שני ספסלי עץ צרים. כדי להרוויח אולי עוד דולר אחד, ובמקרה הטוב שניים, יעמוד בורן בפתח המלון, אחרי שעות העבודה הרגילות שלו - המתחילות השכם בבוקר, מארבע אחר הצהרים ועד עשר או אחת עשרה בלילה.

הם ליוו אותנו במשך שבוע ימים בין ערי קובה, במסלול שעשה צ'ה גוארה, הגיבור הלאומי עד היום, ברחובות הוואנה, שמזכירים, בעיקר בשל המכוניות הנעות בכבישים, את שנות ה-30 של המאה שעברה.

ברחה בספינה רעועה מהחוף הקובני

רוזט יודעת חמש שפות, ויש לה תארים אוניברסיטאיים מגוונים, מהיסטוריה ועד כתבי שייקספיר. שתי בנו-תיה עזבו את קובה, אחת מהן ברחה עם ספינה רעועה מהחוף הקובני לארה"ב, ואחת הצליחה למצוא חתן איטלקי ולהגר עמו מהוואנה למילאנו. לבנותיה ארבעה נכדים שמעולם לא ראתה. לה אסור לצאת מקובה, ולו ליום אחד. בנותיה, אם ינסו לחזור, לא יוכלו לעזוב עוד. שכרה של רוזט ממשלת קובה, בחודש טוב, מסתכם בסכום השווה ל-100 דולרים. המבקרים, כמונו, גרמו לה לעבור על החוק, כאשר זכתה בעוד מנת דולרים, תשר "בשחור". שכרו של הנהג אנריקה הוא כמחצית משכרה של רוזט.

ביקרתי במקומות הללו בשנים האחרונות ואודה - למדתי מקרוב מהו עוני אמיתי, אך גם איך ניתן להתקיים בצמצום ולעתים אפילו להיות מאושרים, חייכנים

**עוני הוא עוני
הוא עוני. יחסית
למדינה מערבית
כישראל יש כאן
יותר ממיליון וחצי
תושבים, שסעודה
בשרית, קניית
ספר, אפודה או זוג
נעליים - הם חג
עבורם. ובכל זאת,
זה לא אותו העוני
שראינו בקמבודיה,
בהודו או בקובה.
ממש לא**

**שנתיים ורבע
לאחר שברחו רק
עם הבגדים לגופם
מפני הצבא הרוסי
- הם לא עובדים,
לא עושים דבר
כל היום. יושבים
בפתח הקרוואן,
מאי-שם משיגים
כמה פחיות
בירה, ומבכים
את מר גורלם.
חוץ מקצבת זקנה
לקשישים שבהם
ומתשלום קצבת
קיום של 40
דולרים בחודש אין
להם שום הכנסה
אחרת**

אלה "שעות נוספות", שלעיתים קרובות שכרן לא בצידן. לא, את הילדים הוא לא רואה כמעט, ובוודאי לא יכול, כמו כל אב או אם במערב, לשבת לידם כשהם מכינים שיעורים או לבלות במחיצתם. יותר חשוב לבחור להרוויח עוד דולר, כדי שיוכל לשחד את המורה גם בחודש הבא. ג'וזף הגיאורגי לא רואה שום עתיד באופק. אין לו בית משלו, רק הקרוואן שהושאל למשפחתו, אין לו שום סיכוי אפילו לקבל הצעת עבודה. אין לו רכוש, אין מכר-נית. לבן הקטן, ניקה, אין צעצועים. הוא עומד נבוך ליד אבא ומסביר בגיאורגית, שמתרגמים לנו, שהוא מאוד אוהב לשחק כדורגל. אבל, כדור אין לו.

"אז מה יהיה?", אנחנו שואלים את אביו של ניקה, והאב, למרות כל מה שעברו הוא, רעייתו ושלושת ילדיו, מאז הפכו למשפחת פליטים, מחייך ואומר לנו: "פעם בטח יהיה לנו שוב טוב. אולי תספרו בארץ שלכם מה קורה כאן. אף אחד בעולם לא מתעניין בנו. גירשו אותנו מהבתים, אנחנו פליטים ואין לנו כרגע, בלי עזרה מבחוץ, שום סיכוי לחזור ולחיות בכבוד - לעבוד, לקיים בית ולדאוג להשכלת הילדים. הלוואי, הלוואי שיכר-לתי למצוא כאן איזושהי עבודה. הייתי מתפטר על כל עבודה, ממש כל עבודה", הוא אומר עם ברק בעיניו, כאלו דימיין לרגע את עצמו שוב עובד ומפרנס את משפחתו בכבוד.

רגיב ההודי, גבר בן 30, רווק, הסכים לספר לנו רק ביום השישי, האחרון, להסעתנו ברחבי ניו-דלהי, איפה הוא גר ומדוע הוא מגיע בכל יום, אמנם בבגדים נקיים, אך באותה חולצה משובצת ומכנסיים אפורים, להסיענו לפגישות עם נציגי השלטון: היה זה כאשר רצינו לקנות לו מתנה, אולי טרנזיסטור או מנורת-לילה, לאות תודה על כל שעשה עבורנו בימים האחרונים. טוב ששאלנו אותו אם יהיה בסדר אם נקנה לו טרנזיסטור. רק אז הוא נפתח וסיפר לנו:

אני רוחץ כל לילה את בגדי בנהר

"איפה אשים טרנזיסטור או מנורה? אין לי בית. אין לי ארון. אין לי כלום. אני גר ליד הנהר, בגן הציבורי. כל הרכוש שלי - נמצא עלי. מכנסים, חולצה, בגדים תחתונים, נעליים, כובע, ארנק. אין לי שום דבר חוץ מזה. כך גם כל בני משפחתי. אנחנו חיים בלי קורת גג. תמיד חיינו כך. כל הכסף שאני מרוויח זה בשביל אוכל ולעזור למשפחה וגם לאחותי הקטנה, שתוכל לקנות מחברות לבית הספר. כבר קניתי לה תיק לבית ספר, וזה כל מה שיש לה והיא מאוד שמחה עם התיק הזה ושומרת עליו כל הזמן בידיה. ואם אתם שואלים אז איך אני נקי כל בוקר? אני רוחץ כל לילה את הבגדים שלי בנהר ומנקה את הנעליים עם משחה שקניתי ושאתי שומר כאן באוטו."

הבטנו נדהמים באיש הנחמד, חסר הכל, הזה - והפנו מנו. זה עוני. עוני אמיתי. כמותו חיים, לפי הערכות, עוד כ-850 מיליון הודים. בלי בית, בלי רכוש, אי שם בשדה

או ליד הנהר.

לרוזט הקובנית יש בית. לצורך עבודתה כמדריכת טיילים מוסמכת, מטעם הממשלה, הורו לה השלטונות לעזוב את כל משפחתה במזרח קובה, לא הרחק מהגבול עם גוונטאנמו, ולעבור מאות קילומטרים משם - להוואנה. גם אלמלא ברחו שתי בנותיה מהמדינה הסגורה הזאת, היה מותר לשלטונות להורות לה היכן לגור ובמה לעבוד. ככה זה בקובה.

רוזט הראתה לנו, למשל, עובדות במפעל לסיגרים קובאנים, שהובאו לעבוד בו "במצוות הממשלה". שכרן: דולר וחצי ליום עבודה, שבו הן יושבות באולם חשוך ומחזיקות ניק 10 שעות ברציפות, ומגלגלות את הטבק בסיגרים, אלה שיימכרו כעבור שבועות אחדים לעשירי לונדון, ברלין, ניו-יורק וטוקיו. כל סיגר יימכר במחיר של שכר שבועי של אותה עובדת מסכנה במפעל שבפאתי הוואנה.

ומה היית רוצה לעשות יותר מכל, אילו התירו לך השלטונות לצאת לימים אחדים מקובה? - שאלנו את רוזט המשכיחה, אשה נחמדה וידענית כמעט בכל תחום, אך רק מלימודיה בספרים.

רוזט: "הייתי רוצה לראות את הבסטיליה, לטייל במרכז רומא, לראות את האקרופוליס ביוון, לחוש את המקומות שעליהם כתב שייקספיר. אבל זה יישאר חלום עברי. אפילו אם יבוא יום וירשו לי, מהיכן אקח אלפי דולרים לטוס למקומות האלה? אני ענייה. הכסף שלי מספיק בקושי לקנות אוכל וספרים, שזה הלחם המועדף עלי."

עד כאן ארבעה סיפורים אמיתיים, מארבעה קצווי עולם, שמתארים אנשים החיים בעוני. עוני אמיתי.

ישראל: 1.6 מיליון ישראלים מוגדרים כעניים, מהם 700 אלף ילדים. לא פחות. האם מותר לכוונתם עניים, כאשר משווים אותם לבחור הקמבודי ולרגיב ההודי?

עוני הוא עוני אמיתי. יחסית לחיים במדינה מערבית כישראל (האומנם?), יש כאן יותר ממיליון וחצי תושבים, שסעודה בשרית, קניית ספר, אפודה או זוג נעליים - הם חג עבורם. ובכל זאת, זה לא אותו העוני שראינו בקמבודיה, בהודו או בקובה. ממש לא.

ראשית, שם כמהו ארבעה האנשים, שאת סיפורם הבאנו כאן, לכל עבודה והכנסה נוספת שיכרו לים היו להשיג כתוצאה ממנה. בישראל - 45% מאלה שיכולים היו להשתייך לכוח העבודה האזרחי (בני 15 ומעלה, כהגדרת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה) - אינם משתייכים כלל לכוח העבודה. מדוע? כיוון שאינם מנסים אפילו לחפש עבודה, ולכן לא יכולים מלהיקרא גם, לפי ההגדרה הבינלאומית, מובטלים. רק מי שמחפש עבודה ולא מוצא - מוגדר כמובטל.

עניים שיכולים למצוא את הדרך להיחלץ מעוניים

שנית, למרות שרבים מהם לא מנסים כלל למצוא

ג'וזף, זוראב והבן ניקה, בפתח הבית בכפר הפליטים במבואות העיר גורי בגיאורגיה. שם הם חיים כבר שנתיים וחצי כפליטים, לאחר שגורשו על ידי הצבא הרוסי מאוסטריה. לטוני אין אפילו צעצוע אחד ולהוריו אין עבודה. הפליטים המובטלים חיים בעוני, מקצבה זעומה שמעניק להם הבנק העולמי

המוגדרים כך, לחיות הרבה יותר טוב מבורן הקמבור-די ומרוזט הקובנית, אולם דבר אחד כדאי לשוב ולשנות: לבורן, לרוזט, לרג'יב ולג'וזף - אין ברירה. הם מנסים לקיים את עצמם במשטרים ובמדינות, שעם כל הרצון הטוב של שליטיהן, והוא אפילו קיים שם לרוב, אין באפשרות אותן ממשלות לשפר את מצב נתיניהם.

בישראל נהוגה אחת משיטות התמיכה הסוציאלית הטובות והמיטיבות עם העניים שקיימות בעולם. אין אנשים רעבים ללחם. נכון שיש עניים מאוד, ובעיקר, לדאבון הלב, קשישים, או עולים שהגיעו חסרי כל מארצות מוצאם. אבל, רעב אין.

לעומת זאת, לפחות מיליון מעניי ישראל הם עניים שיכולים למצוא את הדרך להיחלץ מעוניהם. אם ייצאו לעבוד, אם ישלבו לימודי ליבה במוסדות החינוך - יידעו להיכנס למחשב וילמדו אנגלית - הם יוכלו למצוא עבודה שתעניק להם אף משכורת נאותה. אם יכלכלו את צעדיהם בחוכמה - הם יימחקו מרשימת עניי ישראל.

וכבר אמרו חכמינו ז"ל: ויפה שעה אחת קודם. ❁

עבודה, הם בעלי משפחות ברוכות ילדים. רק מהסיבה הזאת, שאין לנו להלין עליה, היה מצווה עליהם לחפש עבודה ולהשתכר הרבה יותר ממה שהמדינה מעניקה להם כקצבאות. לדברי אנשי משרד האוצר, זוג הורים עובד משתכר בממוצע לפחות פי שניים וחצי מהקצבאות שהם מקבלים.

שלישית, הפליטים העניים בגיאורגיה, שרוצים לעבוד אך איש לא דואג ליצירת מקומות עבודה עבורם, מקבלים קצבה זעומה, ששוויה פחות מעשירית מכספי הקצבאות והתמיכות שלהם בזכים בישראל מובטלים, תלמידי ישיבות, משפחות ברוכות ילדים, נכים וקשישים. ובהחלט טוב שכך המצב בישראל. איננו מקנאים כמובן בגיאורגיה בתחום הזה.

רביעית, העוני בישראל מאפשר ללא מעט "עניים" לטוס לחו"ל, להחזיק בכלי רכב (לפעמים על חשבון הדודה והסבתא, כדי לזכות בקצבה), ולקיים אירועי שמחה משפחתיים בעלות של רבבות שקלים.

לא, אין לאיש כוונה למנוע מעניי ישראל, או אלה